

19.gs. vidus ticības meklējumi,
jukas un to atspoguļojums
**Indriķa Straumītes «Pareizticīgā latvieša
piezīmēs»**

Guntis Dišlers
Latvijas Kristīgā Akadēmija

Avoti un to novērtējums

- Ļoti pretrunīgi, tāpat kā par latviešu ieiešanu pareizticībā 19.gs. vidū vispār: laikam tāpēc, ka tie uzrakstīti “kara apstākļos” starp vāciešiem un krieviem, un starp latviešiem luterāņiem un latviešiem pareizticīgajiem.
- No eksaltētas un idealizētas ainas vienā galējībā, līdz tikpat galējam noliegumam otrā, apsūdzot pārgājējus mantkārībā, materiālismā vispār, vai arī naivumā, ka ļāvušies krieviem – tie viņus aptinuši ap pirkstu. Tikpat nikna antivācu propaganda otrā pusē.

Avoti un to novērtējums

- Krievu avoti: slavofils Jurijs Samarins (1819-1976):

«Vēstules no Rīgas»

«Krievijas nomales»

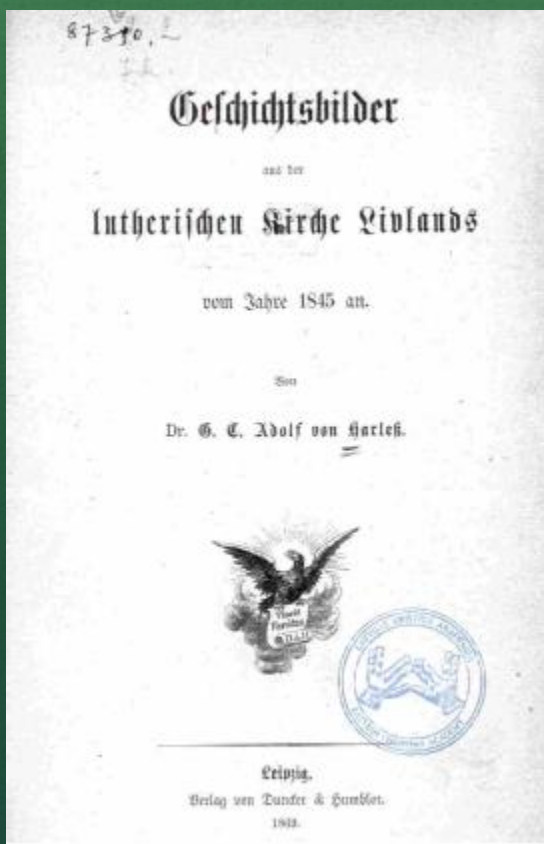
No 1845.g. darbojās Rīgā, vākdams materiālus.

Masu kustība pretim Krievijai izdevīgs brīdis, lai šo provinci atgrieztu Krievijai – kur tā pieder gan mentāli, gan vēsturiski, bet kurā uz privilēģiju pamata nekaunīgi saimnieko vācieši. Tas kaitē Krievijas vienības idejai un izsūc latviešu tautas dvēseli.

Pareizticība ir «optimālā» latviešu ticība.

Avoti un to novērtējums

- Vācu avoti: Adolfs fon Harless:

«Līvzemes luteriskās baznīcas vēstures uzzīmējumi» (1869):

Apsūdz krievus klajā propagandā un latviešu mulķošanā. Latvieši paklausīja krieviem savā naivumā, taču jāatzīst, ka arī izmisuma dzīti – 1830-o beigu bads piespieda.

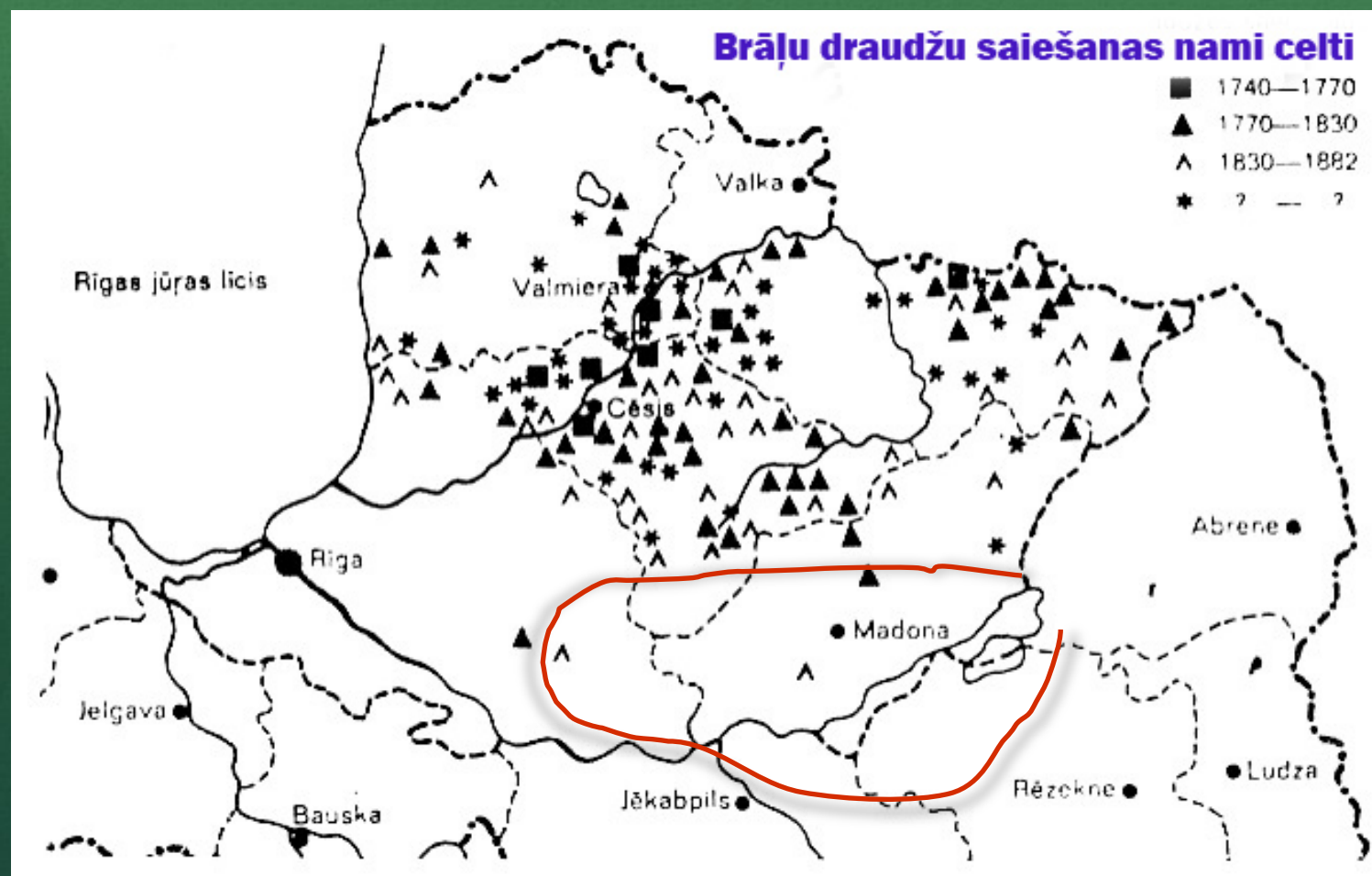
Avoti un to novērtējums

- Ir vēl citi – pie šādiem spriedējiem pieder arī pats Jānis Līcis - kas pāriešanu pareizticībā centušies skaidrot ar kristīgo konfesiju iekšējām – vēsturiski teoloģiskajām attiecībām.
- Specifisks garīgās dzīves diskurss: vai cilvēks, kurš sācis iet garīgās pilnveides ceļu, nevar izvairīties no savas konfesionālās piederības maiņas? Vismaz Jānis Līcis bija pārliecināts, ka nē, nevar. Viņš raksta, ka hernhūte bija «sevi izsmēlusi», ka pareizticībā latvieši «atrada ko dziļāku».

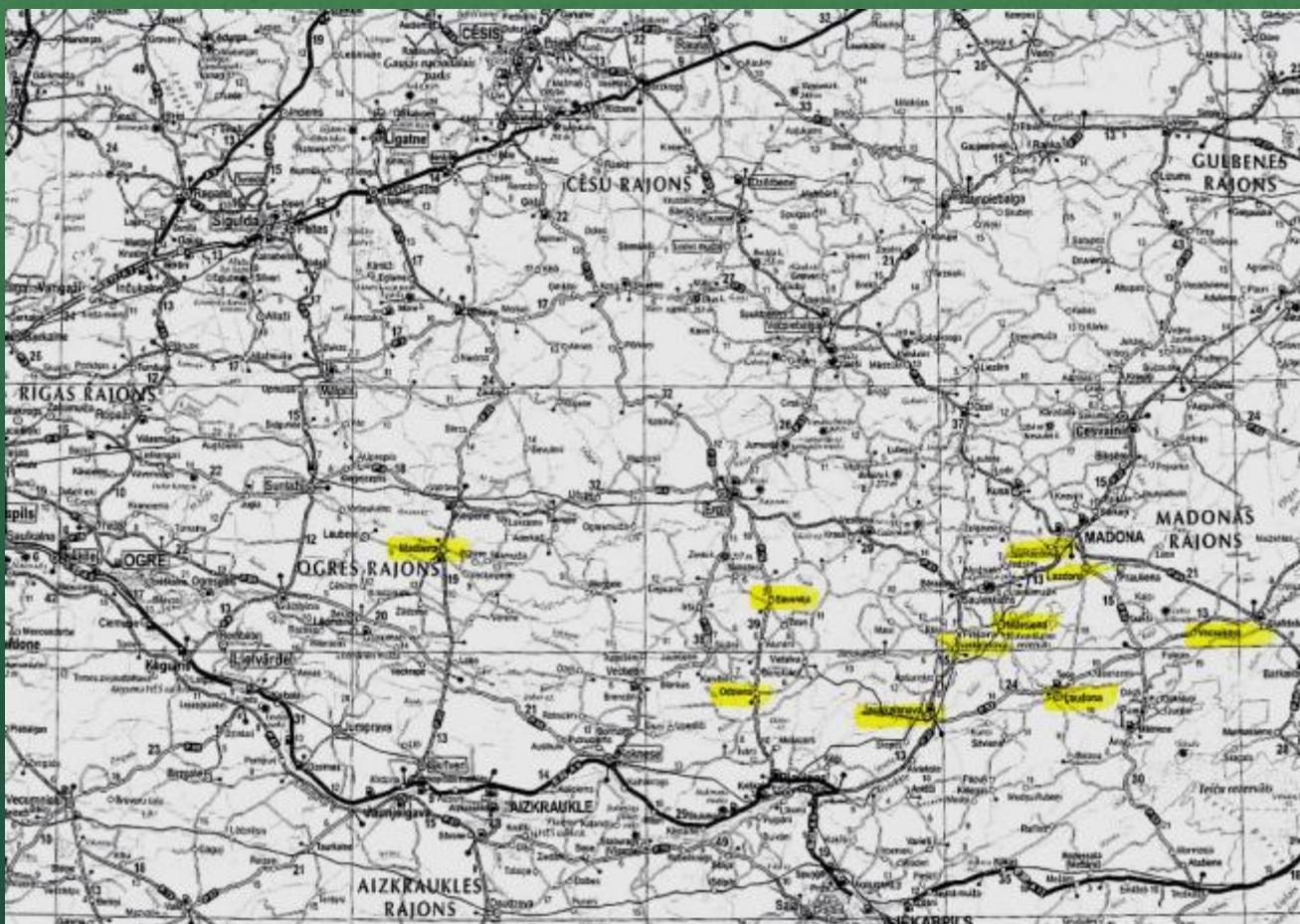
Avoti un to novērtējums

- Arī Jurijs Samarins tā uzskatīja – ka latviešiem ir jāiziet gan no hernhūtes, gan luterisma dziļākas ticības dzīves vārdā (nemaz nerunājot par citiem motīviem, kāpēc tas ir apsveicami). Viņš neskopojās ar pārmetumiem luterismam, ka tas ir subjektīvs, ka tas cilvēkus atsvešina, izsūc tautas vitālos spēkus.
- Brāļu draudžu vēsturnieks Gvido Straube izmanto statistiku, lai pierādītu, ka pareizticībā visvairāk pārgāja tajos novados, kur hernhūte bija vāja vai tās nebija vispār (skat. «Brāļu draudžu diāriju»).

Hernūte un pareizticība

Hernūte un pareizticība

Jānis Līcis (1830 – 1905)

Pareizticīgo baznīca Aderkašos, kur līdz pat nāvei kalpoja pr. Jānis Līcis.

Avoti un to novērtējums

- Latviešu intelīgenes un pašnoteikšanās vēsturnieki:
- Jānis Krodzinieks, Pēteris Dreimanis, Antons Birkerts, Rutku Tēvs, Imants Ziedonis u.c., kuriem notikumos iesaistītie cilvēki šķita visīstākie latviešu patrioti, bet tā laika apstākļos izlikušies par kristiešiem, darbojušies aiz «kristietības maskas» - citas valodas, kādā runāt par latviešu tiesībām, vēl nebija. Nozīmes ziņā pretstatīti jaunlatviešiem, kuri «necieta» no kristietības.
- Pateicoties šim uzskatam, Dāvids Balodis ir zināms plašāk: A.Birkerts viņu godpilni raksturo savā «Latviešu intelīgenes vēsturē», bet I.Ziedonis Madlienas grāmatā «Tik un tā» viņu min par paraugu (padomju) jauniešiem, kā uzstāties par savu lietu. Bez šiem Balodis nebūtu zināms vispār.

Konteksts

- Īss ieskats avotos liek aprakstīt 19.gs. vidu kā latviešu tautas attīstības krustceles: “Pa kuru ceļu? Kāds bija latviešu tautas tālākās attīstības scenārijs? Kāda loma šajā scenārijā bija vāciešiem, kāda – krieviem? Un kāda – latviešu ticībai?”
- Visbeidzot, kāda loma šī scenārija uzrakstīšanā bija pašiem latviešiem? Turklāt – lauku ļaudīm? Masai? Šis jēdziens parādās pirmo reizi.

Konteksts

- Partijiskums, “kara apstākļi” – šie ir spilgti epitēti, tie liecina, ka vienaldzīgo nav bijis (un nav – ir tikai neinformētie).
- Liekas, šobrīd scenārija rakstīšana notiek vairāk no ārpusēs, latviešiem mazāk iesaistoties Referāta tematika ļauj pagriezt jautājumu tā: “Kas visprecīzāk atbilst latviešu tautas garam? Latviešu cilvēka *jušanai*? Kuri «mēs» šo *jušanu* labāk pazīstam un saprotam – krievi, vācieši?” T.i., kas pamodinās šo snaudošo murkšķi?

Kārlis Hūns. Madlienas latvietis. 1863.

Konteksts

- Tā ir reliģijas valodas īpatnība un privilēģija – runāt par to, kā cilvēks “jūtas”. Pie tam nevis šī vārda psiholoģiskā nozīmē, bet iztīrējot tautas menatlitātes, tradīciju, no vienas puses, un ārējās kultūras čaulas, no otras, – sakritību.
- 19.gs. vidū šī problemātika izvirzījās centrā Vidzemes zemnieku iekšējā dzīvē.

Konteksts

- «Jušana», izrādās, daudz ko nozīmē! Līcis spilgti apraksta vācu uzpūtību, ar ko spilgti kontrastē krievu sirsnība, piemēram, veikalā. Krievs varbūt piemānīs, ko latvietis, iespējams, manīs, bet pieļaus – jo ar krievu ir sirsnīgi parunāties utt., ko ar vācieti nevar.
- Dievkalpojuma (liturģijas) izskats: cik kokains un auksts, un abstrakts ir luteriskais, un cik dzīvs, krāsains un kustībām bagāts tas ir pareizticīgajiem!

Konteksts

- Protestantisma ideja manāma t.s. dabisko tiesību teorijā, kas ietekmēja Brīvlaišanas likuma saturu: «Cilvēkam nav noliedzamas Dieva dotās tiesības», bet «zeme paliek mums». Lai gan tas skan ciniski, paši likuma autori dabisko tiesību faktu atzina. Un tomēr. Tā figurēja gan sprediķos, gan juridiskajā praksē.
- Šī teorija bija labi zināma vācu apgaismotājiem. Uz tās pamata viņi (gk mācītāji) centās mēreni aizstāvēt latviešu dzimtlaužu tiesības būt par cilvēkiem, nevis palikt truliem vergiem. Tomēr apgaismotāju idejas noslāpa pašu mērenībā un konjunktūrā.

Konteksts

- Novecojušas saimniekošanas un metodes bija viens no bada cēloņiem 1830-o gadu beigās Vidzemē. Skaļākais notikums, kas beidzās ar karastāvokļa izsludināšanu, bija t.s. Kartupeļu dumpis Bebros.
- Lai gan zemnieki Vidzemē pēc dzimtbūšanas atcelšanas 1819. gadā ieguva t.s. Putna brīvību, kas viņus piesaistīja pie zemes īpašniekiem, migrācija pakāpeniski sākās. Sākumā tā izlauzās uz āru t.s. Siltās zemes kustībā.

Bebri «asinsšķunis». 2012. gada bilde.

1. Luterisms

- Toreiz daudzi sprediķoja par «pasaules galu», par Kristus otrreizējo atnākšanu. Apokaliptiskās noskaņas, pirmā masu sakustēšanās – vai tur brīnums, ka ši kombinācija atraisa līdz šim nepazītus spēkus, kas nepakļaujas zināmajai konjunktūrai?
- «Tiešais kontakts ar Dievu», augstākā autorizācija bija protestantisma ideja, ko latvieši izmantoja cīņā par savām tiesībām. Vācu luteriskie mācītāji šajā cīņā izrādījās zaudētāji – vismaz teorētiski, jo atklājās, ka muižas konjunktūra viņiem tuvākas.

1. Luterisms

- “Muižas kalpone”, par luterisko baznīcu rakstīja Jānis Līcis. Protams. Viņš to teica par Madlienas mācītāju Kārli Fridrihu Šollu. Viņš min daudz krāsainu detaļu, kas gan kariķē, gan dramatizē apstākļus. Taču tas nav “ienaidnieka tēls”, radīts pēc klišeju spēles noteikumiem. Pat luteriskās baznīcas vēsturnieks R.Feldmanis viņu raksturo kā «tālu tautai» utt.

2. Hernhūte

- Tās ziedu laiki bija pagājuši visā Vidzemē. Madlienas hernihūtiešu sludinātājs Andrejs Balodis jeb Vecais Krekstiņš jau bija vairāk leģenda, un viņa abi dēli, Jānis un Dāvids, uzrāda likumsakarīgu attālināšanos no šīs privātās dievbijības.
- Jānis – sektantiski strikts, stīvs un dogmatisks, kādus min Matīss Kaudzīte, pamatodams savu pārliecību par hh norietu. Dāvids – talantīgs sprediķotājs, bet, izmantojot jauno situāciju pēc dzimtbūšanas atcelšanas, kāpa pāri privātas dievbijības sliekšnim un ieveda ļaudis pareizticībā.

3. Pareizticība

- Lai gan teorētiski Latvijas zemē pazīstama kopš Livonijas Indriķa, tomēr oficiāli tās pārstāvība tikai veidojās – 1836.g. Rīgā ieradās pirmais Pleskavas bīskapijas vikārs Irinarhs un tika nodibināta katedra (Irinarhs Rīgā 1836-1841). Laukos pareizticīgo bija maz, Līcis stāsta par atsevišķiem gadījumiem, kad latvieši gājuši uz krievu baznīcām “pēc svētā ūdens” (uz Jākobštati). Neskaidras nojausmas – jo neprata krievu valodu, nezināja pareizticības saturu.
- Irinarhu padzina, jo esot vilinājis pareizticībā apmaiņā pret zemi.

3. pareizticība

Mīts par cara aizstāvību vējoja gaisā jau agrāk. Šo mītu stiprināja neskaidra nojauta, ka piesliešanās cara ticībai varētu dot zemi un cara aizsardzību. Turklāt paklīda baumas, ka Jeiskā pie Melnās jūras var lēti dabūt zemi. Tā kā zemniekiem arī pēc dzimtbūšanas atcelšanas iepirkt zemi “par dzimtu” praktiski bija neiespējami, sākās nemieri – pierakstīšanās izceļošanai no Latvijas.

Juris Neikens šos nosauca par «slaistiem un vieglas dzīves tīkotājiem» («Bāris», «Vai pamātei nav grūti?»).

A p s o h l i s c h a n a.

18 tā gaddā tā mehnescha deenā,
tas semneekš no
mahjahm, muischas-walsi,

basnijas=draudsē, irr usdewees, un kad winsch tikke apwaizahs un diwreif ap-
braudehts, lai skaidru pateesibu falkoht, apsohlibams isteizis:

- 1) ka winnam it pateesigi un no wiffas firds gribbotees, no Lutera-tizzibas atkahptees un ar to ihstenu Kreewu tizzibu un draudsi faweenotees, lai winsch pee schahs muhschigi paliktu;
- 2) ka winsch par to, ka ar to ihstenu Kreewu tizzibu un draudsi faweenojahs, neds prassotees neds zerrejoht kautahdu labbumu no waldischanas pusses woi kahdu atlaischanu no muischas-kunga; bet ka winsch bes aisrunnas un tik fawai dwehselei par glahbschamu ar to ihstenu Kreewu tizzibu un draudsi gribboht faweenotees;
- 3) ka winnam, kad buhschoht usnemtš tai ihstena Kreewu tizziba un draudsē, arweenu wehl peenahfotees, wiffas leetās un bes leegschanas tahm teefahm un waldischanahm, kas katrā weetā ezelas, paklausigam buht un muischas-kungam us preefschu tāpat kā pirmak klausiht un darbu strahdaht;
- 4) ka winsch apnemnotees un sohlotees, scho apsohlishchanu it fwehti turreht; un dsihtees to paschu peepildiht.
- 5) ka winsch wehlejoht, Deewa kalposchamu Latweeschu wallodā dsirdeht, ko winsch mahfoht un prohtoht lassiht.

Par apstiprinashchanu tas patš ar fawu rohku trihs kruslus peesihmejis.

Scho apsohlishchanu, Polizeies=teefas-kunga preefschā, prettinehmis:

“Apsolīšanas dokuments” 1845. gadā. To vajadzēja parakstīt ikvienam, kurš izteica vēlēšanos pāriet pareizticībā. “Caraticība” nedod nekādas materiālas priekšrocības!

Pirmie pareizticīgie

- Jēkabs Mihailovs, Piebalgas grāfa Šeremetjeva brīvlaists. Rīgā izmācījies par pareizticīgo priesteri. Pārtulkoja latviski pirmās grāmatiņas par ievadjautājumiem, noturēja pirmo dievkalpojumu latviešu valodā baznīcā pie Pokrova kapiem.
- Dievkalpojumi sākumā notika sinkrētiski, ar hērnhūtiešu dziedāšanu.

Kahrta

tahs Swehtas un Deemischkas

Pitturgies,

kā ta irr Veelā Bafnizā, un us
Swehtu Kalnu.

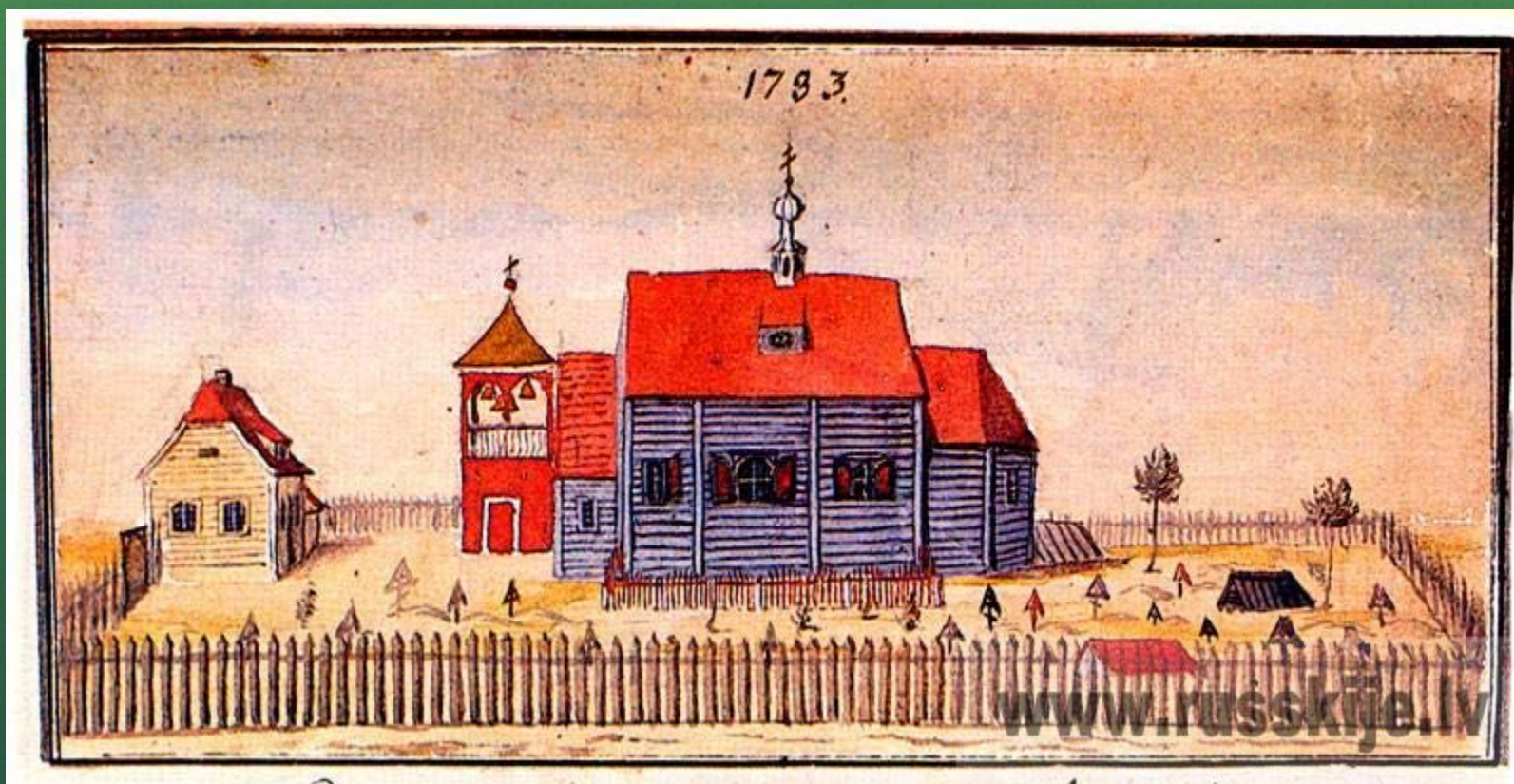

Lehrpatē,

Judrika Lafmanna drukkēs.

1843.

Pirmā pareizticīgo lūgšanu grāmata latviski. 1843.

*Dievmātes Patvēruma pareizticīgo baznīca t.s. Pokrova kapos. Te notika pirmie pareizticīgo dievkalpojumi latviešu valodā, ko vadīja Jēkabs Mihailovs un Dāvids Balodis.
1793. gada bilde.*

Pirmie pareizticīgie

- Dāvids Balodis, Madlienas Vecā Krekstiņa dēls (1804 – 1856). Sākumā hernhūtiešu sludinātājs ar tālu slavu, varenu harizmu, bet arī nikns, ārkārtīgi ass pret vāciešiem. Sprediķos (fragmenti šur tur norakstos saglabājušies) labprāt izmantoja Vecās Derības šausmu un pasaules gala, un tiesas motīvus. Sākumā tos pagrieza pret vāciešiem, mūža beigās pret tiem, kuri vilcinājās pāriet pareizticībā. Viņa pāriešana pareizticībā izšķiroši pagrieza kustību masu virzienā.

Pirmie pareizticīgie

- Dāvids Baloža iziešana no luterisma, Rīgas hernhūtiešu vadīšana un visbeidzot konvertēšanās pareizticībā ir stāsts par trim konfesijām. Bet pāriešana izvērtās par tragēdiju – zemniekiem un pašam Balodim.
- Dāvids Balodis, ass un karstasinīgs cilvēks, konfliktēja ar tiem vāciešiem, kuri droši vien vēlēja latviešiem labu – no sirds. Piemēram, Jāņa baznīcas mācītājs Johans Treijs Rīgā, kurš izdeva avīzi «Tas latviešu ļaužu draugs». Pēc strīda ar viņu Balodis esot taisnā ceļā devies pie krievu bīskapa Irinarha, bet Treiju nosūdzēja. Viņa avīzi slēdza, bet pašu izsūtīja uz Lietuvu – bija nokaitinājis krievus ne pa jokam.

Pirmie pareizticīgie

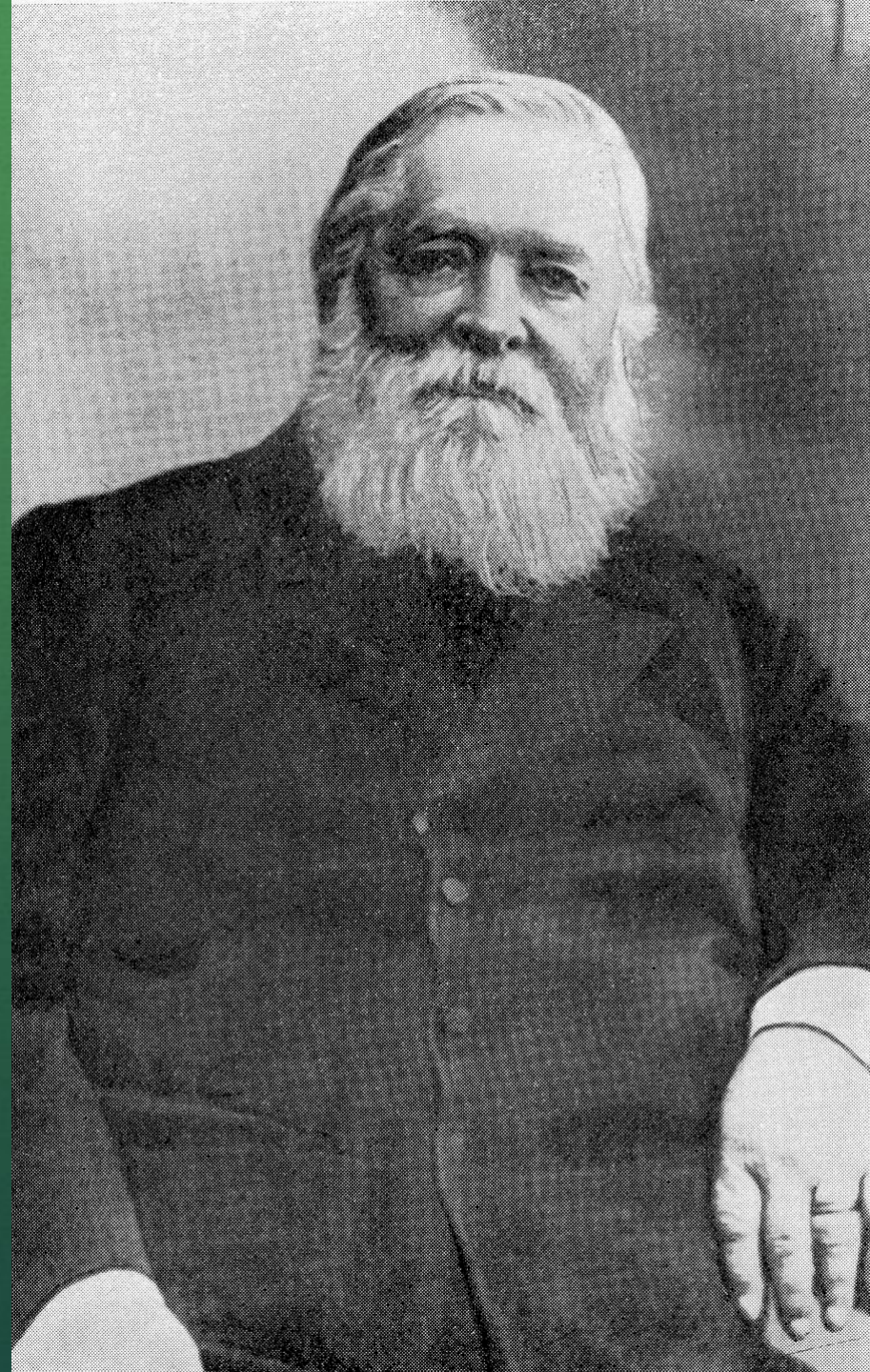
- Liela nozīme Baloža darbības raksturojumā ir traģiskajiem apstākļiem, kādos pagāja viņa dzīves pēdējie gadi Madlienā – t.s. Kartupeļu dumpis 1841.gadā. Rutku Tēvs krāšņi apraksta Balodi, uz kuru zemnieki lika cerības kā uz sacelšanās vadoni, bet tas izrādījās dievvārdu aizņemts pie domām par “citu, Debesu valstību”. Cīņa ar šīs zemes ieročiem nebija viņa gaumē.
- Taču «debesu Valstības» retoriku varēja izmantot politiskajā cīņā. To darīja gan Balodis, gan viņa oponenti.

Pirmie pareizticīgie

- Dzimtas evolūcija: dēls Pēteris Balodis bija viens no agrīnajiem revolucionārajiem demokrātiem, kurus padomju laikā cildināja kā boļševiku priekštečus (skat. P.Valeskalna grāmatu). Lai gan mācījās Rīgas Garīgajā skolā, no baznīcas novērsās. Iespējams, Bazarova prototips I.Turģeņeva «Tēvos un dēlos». Par skrejlapu drukāšanu Pēterburgā arestēts un izsūtīts uz Sibīriju, kur miris. Rutku Tēvs stāsta, ka viņš palīdzējis izsūtītajiem Bebru dumpiniekiem.

Pēteris Balodis 1861 un 1912. gadā.

Šodien

- 19. gadsimta otrajā pusē celtās pareizticīgo baznīcas lielākoties no koka, tāpēc nav saglabājušās, vai arī ierīkotas kazarmās u.c. gadsimta beigās celtās – mūra un ķieģeļu, bet draudzes izklīdušas.

Łaudona.

Bērzaune.

Suntaži.

Vestiena.

